

van Christus staat, maar deze ook waarlijk leven in hem." Maar hoeveel fraseologie daaronder schuilt, blijkt wel uit zijn beroep op THOLUCK waarmee hij besluit: „Um zu wissen was man preis geben kann, muss man wissen was man besitzt." ⁴⁹⁾ De staart als venijn-reservoir ontbreekt alzoo ook hier niet. In dit ééne woord is het onheil, dat de *konfessioneel*-Schleiermacheriaansche apologetiek gesticht heeft, saam te vatten: prijsgeven.

Maar nog een derde richting ontwikkelde zich: de zgn. *liberale* theologie. Deze legde er nadruk op, dat SCHLEIERMACHER steeds een rapport had gewild tusschen de religie en het algemeene geestesleven van den mensch, waartoe ook zijn intellect behoort. Het rede-element deed zich weer krachtiger gelden. Eerst werd dit ontleend aan het oude supranaturalisme en deze combinatie gaf merkwaardigerwijze het aanzijn aan de eerste wetenschappelijke apologetiek. ⁵⁰⁾ Later werd een bond aangegaan met de Hegelsche spekulatie. De grondwaarheden van het christendom werden omgezet in filosofische begrippen, welke alle christelijk karakter verloren hadden. De grove, meedoogenlooze kritiek had vrij spel. Het Schleiermacherianisme scheen ten doode opgeschreven.

In deze krisis trad RITSCHL naar voren. Zijn optreden viel samen met de insolvent-verklaring der groote filosofische systemen en het met geweldige „Schwungkraft" zich omhoogworstelen der exakte wetenschappen. RITSCHL nu sneed het tafellaken tusschen religie en theologie eenerzijds en wetenschap, met name metafysika, anderzijds door. Hij lichtte uit de Schleiermacheriaansche factoren het moment der *religieuze ervaring* uit en legde dat ten grondslag aan zijn theologie. De apologetiek riekte hem te filosofisch en kon zijn gunst niet verwerven. De inhoud van het christelijk geloof wordt door hem beperkt tot het ervaarbare. ⁵¹⁾

Welnu, nog altijd staat dogmatiek en — hoe vreemd het ook klinkt — apologetiek onder den invloed van RITSCHL. De scherpe kanten van zijn systeem werden afgeslepen. Bijna algemeen nam men tegenover de apologetiek een vriendelijke houding aan. Van jaar tot jaar verschijnen er werken, waaraan de geest van RITSCHL het imprimatur heeft gegeven. Natuurlijk werden op zijn grondgedachte als thema tal van variaties gecomponeerd. De eigenlijke school van RITSCHL verviel tot ethicisme. Had RITSCHL zelf de ervaring in ethischen zin opgevat en begon bij hem de